

Openingsrede sjoel Winsum

28 april 2011

door Wout van Bekkum

Beste allen die zich hebben ingezet voor de renovatie van de voormalige synagoge van Winsum, geachte dames en heren, de bekende en evenzeer omstreken Gronings-Joodse dichter Saul van Messel schreef het volgende gedicht over gebruik of hergebruik van synagoges in de provincie Groningen na de Tweede Wereldoorlog met de titel:

*'gerestaureerd'
niet meer passend,
in mijn landschap,
ontbeert die sjoel,
natuurlijke verwantschap;
met haar ruïne,
eindelijk vergroeid,
weet ik mij,
nû eerst uitgeroeid.*

Zulke woorden klappen erin, zij zijn een stevige klap van Saul van Messel alias Jaap Meijer middenin ons gezicht. Wij mogen dat opmerken en het ons aantrekken, best wel, want de opening of heropening van wat ooit een bouwwerk was dat als synagoge of als sjoel heeft gediend, leidt ook nu nog tot ambivalente gedachten en tegenstrijdige gevoelens. Was het gebouw dat wij vandaag met gepaste instemming openen, geen synagoge, dan was het de vraag geweest of er zoveel inzet zou zijn gegenereerd om deze plaats te redden en te eren.

Juist hier in Winsum is dit historisch nog meer bijzonder dan op andere plaatsen in en buiten de provincie. Deze synagoge hield als het ware in normale om-

standigheden op te bestaan als huis van samenkomst voor de Joodse gemeente van Winsum en omstreken. Vele Joden verlieten het Hoogeland gedurende de jaren twintig en begin dertig, omdat er in de stad Groningen en in andere steden meer emplot werd gevonden. Deze sjoel sloot om de eenvoudige reden dat er geen *minjan* meer kon worden gemaakt, dat wil zeggen, dat er geen tien volwassen mannen in de buurt waren om een samenkomst te houden voor het lezen uit de Tora, de eerste vijf boeken van het Oude Testament, en voor het reciteren van gebedsteksten en het zingen van sjabbats- en feestliederen.

De vervolgfunctie van dit gebouw is al even bijzonder: in de jaren 1934 en vooral 1935 werd het aangepast tot buurt- en verenigingsgebouw op naam van de Winsumer Nathan Albert de Vries, beter bekend als Nardus de Vries, die in 1924 was gestorven, een SDAP-er die zelf de band met de Joods-religieuze traditie verloren had. De Winsumers kennen dit pand als N.A. de Vriesgebouw, zeer terecht, want Nardus de Vries vertegenwoordigt een boeiend hoofdstuk in de Nederlands-Joodse en Gronings-Joodse geschiedenis. Zovele Joden als hij kozen voor het socialisme in de hoop op echte maatschappelijke gelijkberechtiging. Socialisme was ook en vooral onderdeel van zowel persoonlijk als ook gedeeld idealisme dat uiteindelijk zou

moeten leiden tot de situatie dat Jood en niet-Jood in deze wereld geen verschil meer maken, er geen discriminatie is, er geen zorgen zijn om de effecten van een Joodse afkomst, er geen angst is om de plaats van kinderen en kleinkinderen in de Nederlandse samenleving, een samenleving waarin de Joodse minderheid niet als aparte groep zou worden weggezet. De synagoge of sjoel was om soortgelijke redenen al in een veel eerder stadium aangemerkt als kerkelijk instituut, de Joodse gemeenschap als Nederlandse Israëlieten, want de maatschappelijke emancipatie was erop gericht om de Grunneger Jeudn er als medeburgers bij te laten horen, maar in religieus-traditionele zin ongemoeid te laten. Zo leek het aan de buitenkant, maar het was niet altijd echt zo, het meeste was schijn, want ook dit gebouw heeft die dubbele bedoeling: in vele details herkent men de kerkelijke trekjes ervan en toch was het bedoeld als een sjoel voor de Joden van Winsum. Waar ziet men dat beter dan op de hier in Winsum aanwezige Joodse begraafplaats aan de Netlaan met de opstaande stenen en de gebeitelde getuigenissen van namen en personen die hier geleefd hebben, deels Hebreeuws, deels Nederlands, deels Joodse datering, deels gangbare datering, dubbel in schrift en optekening, en daarmee ook een dubbele identiteit, ja toch, of toch niet?

Vervolg 'Openingsrede sjoel Winsum'

Emancipatie betekent ook integratie, wat juist voor de Joden van het Hoogeland en verder in stad en provincie Groningen zo duidelijk leek te gelden.

Er werd onvervalst Gronings gesproken, er werd meegeleefd in alles wat Winsum en haar inwoners aanging, er werd gehandeld, gekocht en verkocht, gewerkt en brood verdiend voor familie en gezin. Geen verschil of toch verschil?

Anno 2011, zoveel jaren na de Tweede Wereldoorlog trekken we de al zo vaak herhaalde conclusie: Joden kwamen helemaal apart te staan als gevolg van bezetting en vervolging. Slechts enkelen sprongen voor hen in de bres. In november 1942 was het met Joods leven in Winsum gedaan en we staan hier en nu stil bij ieder van hen, iedere naam, ieder persoonlijk leven op zich, zoals uzelf, zoals jijzelf, zoals ikzelf, ieder leven van klein kind tot oude man of vrouw, bruant en wreed beëindigd om niks anders dan om Joods-zijn. Wat blijft is droefheid, weemoed, boosheid, onmacht, wat we nu doen is het openen van dit gebouw vanuit welk idee of met welk doel dan ook, juist en ook om de herinnering aan Joods Winsum.

In het nieuwe blad *Feith* waarvan het eerste nummer onlangs verscheen op gezag van o.a. het Huis van de Groninger Cultuur, schrijft Gino Huiskes een artikel over de synagoge van Winsum in 'Moment voor een Monument'.

Het is bijzonder te prijzen dat provinciaal en vooral plaatselijk, dus ook onder velen van u hier aanwezig, historisch besef bestaat ten aanzien van deze mooie plek midden in Winsum. Zonder wie dan ook tekort te willen doen, noem ik de naam van een van de mannen van het eerste uur zonder wie de verdere inzet voor gebruik en renovatie en hergebruik van dit gebouw, deze voormalige sjoel, niet van de grond zou zijn gekomen, Jan Regtien, al vele jaren in de weer voor dit pand en vooral met oog voor en op degenen die in vroegere tijden in dit pand samenkwamen, zoals overal in de wereld, met de blik naar de oostmuur, in de richting van Jeruzalem, elkaar begroetend met de woorden *gut sjabbes* (een goede sjabbat), *gut jontef* (een goede feestdag).

Ik herinner hem en u nog eens aan een warme zondagmiddag, toen Henriëtte Boas uit Amsterdam hier kwam vertellen over Nederlands-Joodse literatuur, deze legendarische dame die altijd naar kranten en tijdschriften brieven stuurde om de zin van de onzin te scheiden die over Nederlandse Joden in boeken en artikelen werd uitgestort. Weten sommigen dit nog? Dit gebouw heeft evengoed een naoorlogse historie met bijzondere gebeurtenissen.

Vandaag is precies zo'n bijzondere gebeurtenis en het is mij in het licht van alles wat tot nu toe is gezegd een eer om met deze openingsrede dit gebouw een nieuw

en zinvol gebruik toe te wensen. Zo blijft de herinnering, zo is het mogelijk voor de Winsumers van nu en straks om in te zien wat hier ooit was, maar even belangrijk is het om nieuwe kansen te bieden aan Winsum en omgeving om te genieten van alles wat in en door dit gebouw kan worden gerealiseerd. Ik spreek mijn dank uit aan de bedenkers en de bouwers en de gebruikers en ik wens de sjoel van Winsum alle goeds toe zodat Saul van Messel niet nog eens gelijk krijgt als hij schrijft over:

*'t sjoeltje dat,
vernijt op 't heedn,
schierder nog oet zugt,
as in 't verleedn.*

Ik twijfel er niet aan of er wordt in en vanuit Winsum met oprechte sympathie en veel enthousiasme met dit vrijwel opnieuw opgebouwde huis omgesprongen, anders gezegd, wat eens was, behoudt zijn waarde voor de toekomst.



De openingshandeling wordt verricht door Jan Regtien.
Foto: F. Lemstra

De synagoge in de Schoolstraat van Winsum dateert uit 1879. De N.I.G. Winsum telde toen zo'n 150 leden. Maar door vertrek naar steden en industrieën neemt de Joodse gemeenschap in het begin van de 20^e eeuw sterk af en in de jaren dertig wordt de sjoel verbouwd tot vakbondsgebouw en buurthuis onder de naam: N.A. de Vriesgebouw. In 2003 wordt het overgedragen aan de Stichting Behoud Synagoge Winsum, het krijgt de status

van gemeentelijk monument en in 2010 wordt het ingrijpend gerestaureerd. De oorspronkelijke bouwvorm wordt teruggebracht en ook de resten van het *mikwe* zijn weer zichtbaar gemaakt. Achten-twintig april 2011, op een stralende donderdagmiddag wordt het gebouw weer in gebruik genomen, maar nu als museale plattelands-synagoge en centrum voor sociaal-culturele activiteiten en educatie.

De oorspronkelijke gevelsteen boven de ingang van de sjoel is vanaf die middag weer zichtbaar:

***Hoe mooi zijn Uw tenten,
Jakob, hoe mooi Uw
woningen, Israël***

Bep Koster